

Magdalena Dąbrowska
Warszawa

Czasopisma jako źródło do dziejów polsko-rosyjskich związków literackich i kulturowych (wybrane przykłady z początku XIX wieku)

Studia nad gazetami i czasopismami, polegające na „gromadzeniu, opisywaniu i ocenianiu faktów z ich dziejów” oraz „ujawnianiu związku między ich rozwojem a życiem politycznym, społecznym, kulturalnym” powinni prowadzić nie tylko historycy prasy¹, ale także – zwłaszcza jeśli chodzi o czasopisma – literaturoznawcy. Dla badacza literatury czasopisma są przy tym nie tylko miejscem publikacji utworów literackich i tekstów o literaturze, ale też samodzielnymi faktami – niejako osobnymi „instytucjami” – życia kulturalnego danej epoki, skupiającymi określony krąg twórców i realizującymi pewien program. W sposób szczególny winni zainteresować się nimi badacze związków między poszczególnymi literaturami narodowymi; właśnie na łamach czasopism dokonywało się bowiem przenoszenie na grunt rodzimy obcych dokonań literackich. Jednym słowem, swoje miejsce w studiach nad prasą mogą znaleźć przedstawiciele różnych dziedzin, stawiający sobie różne cele i posługujący się odmienną metodologią.

Na przełomie XVIII i XIX wieku nie sposób znaleźć w Rosji czasopisma, którego program nie przewidywałby zapoznawania czytelników z osiągnięciami kulturalnymi – najnowszymi i dawnymi – innych krajów. „Przekłady znakomych poetów francuskich, łacińskich, niemieckich i angielskich, a także inne dzieła literatury obcej...” – oto co miało znaleźć się piśmie P.I. Gołubkowa „Новости” (1799)², a jest to tylko przykład. Podobne deklaracje jak ta padały zresztą nie tylko w przedmowach, ale także – jak w jednym z najdłużej ukazujących się periodyków początku XIX wieku, założonym przez Nikołaja Karamzina w 1802 r. czasopiśmie „Вестник Европы” – w zapowiedziach pojawienia się kolejnych części: „zgodnie ze swym tytułem będzie on zawierał [...] wszystko,

¹ M. Tyrowicz, *Historia prasy – jej zadania, źródła i metody badań*, [w:] *Metody i techniki badawcze w prasoznawstwie*, t. 1, Warszawa 1969, s. 146.

² [П.И.] Голубков, *Предуведомление от Издателя*, „Новости” май 1799, ks. 1, s. nłb.

co wyda się nam ciekawe, dobrze napisane i co wychodzi we Francji, Anglii, Niemczech; [...] najlepsi twórcy staną się [...] naszymi *współpracownikami* ku zadowoleniu rosyjskich czytelników; [...] niewielu otrzymuje zagraniczne czasopisma, wielu natomiast chce wiedzieć *co i jak* pisze się w Europie”³. Programowe zorientowanie czasopism na przybliżanie dokonań cudzoziemskiej literatury, kultury i nauki poświadczają – poza wydawcami – komentatorzy ich działalności, podejmujący próbę zdiagnozowania rodzimego rynku wydawniczego; od tego rozpoczyna się artykuł

Czy czasopisma są pożyteczne? opublikowany w piśmie Iwana Martynowa „Лицей”⁴.

Wprawdzie nie pierwszoplanowe, ale ważne miejsce zajmują w czasopiśmie rosyjskich pierwszych lat XIX stulecia pozycje dotyczące kultury polskiej. I odwrotnie, periodyki polskie stawały się miejscem publikacji materiałów o kulturze rosyjskiej. Co więcej, właśnie pojawienie się czasopisma – a nie jakieś inne wydarzenie – uznawane jest często za punkt kulminacyjny rosyjsko-polskiego zbliżenia kulturalnego tego czasu. Chodzi o petersburski miesięcznik „Улей”, wydawany przez Wasilija Anastasiewicza w latach 1811–1812⁵; „utwory literackie prozą i wierszem, rodzime oraz przełożone z polskiego...” – oto jak w przedmowie określona zostaje zawartość pierwszego działu tego pisma, przy czym – jak czytamy dalej – wszystkie pozostałe również zorientowane będą na tematykę polską⁶. Jednym słowem, periodyki wyrosły na jedno z głównych miejsc wzajemnego „poznania” Polaków i Rosjan, wykraczającego zresztą poza sferę kultury i literatury. Z perspektywy wydarzeń politycznych początek XIX wieku zapisał się jako okres panowania w państwie rosyjskim – od pewnego czasu mającego w swych granicach część ziem polskich – Aleksandra I. Właśnie sytuacja polityczna sprawiła, że komentatorzy życia literackiego w Polsce uznawali za cel wydawania czasopism nie tylko – jak pisał Kazimierz Brodziński w poświęconym „pismom periodycznym” fragmencie *Myśli o dążeniu polskiej literatury* (1820) – „zdawanie sprawy o wszelkich wpływach do skarbu literatury” czy „dostojny i umiarkowany sąd o dziełach uczonych, wskazujący ich prawdę, użytek i zalety”, ale również zachowanie – mimo „rozdzielenia pod kilka

³ [Б.п.], *К Читателям Вестника*, „Вестник Европы” декабрь 1802, cz. VI, nr 23, s. 227.

⁴ [Б.п.], *Полезны ли журналы?*, „Лицей” 1806, cz. IV, ks. 1, s. 26–39.

⁵ Zob.: A. Dworski, *Z dziejów zbliżenia kulturalnego rosyjsko-polskiego na początku XIX wieku – polonica w czasopiśmie „Улей”*, [w:] *Spotkania literackie. Z dziejów powiązań polsko-rosyjskich w dobie romantyzmu i neoromantyzmu*, pod red. B. Galstera i J. Kamionkowej, Wrocław etc. 1973, s. 153, 174.

⁶ В. Анастасевич, *Ament meminisse periti*, „Улей” 1811, cz. I, nr 1, s. 4.

rządów” – „jednego braterskiego języka”⁷. Z perspektywy dziejów literatury początek XIX wieku jawi się na gruncie rosyjskim i polskim jako okres różnorodności, współistnienia zjawisk o różnym pochodzeniu i roli, często przeciwstawnych sobie, ale i przenikających się wzajemnie. Jak pisał Ryszard Łużny, „w obu krajach, w jakże odmiennych sytuacjach ogólnych, a przecież przy zachowaniu rzucających się wprost w oczy analogii, dokonuje się [...] przejście od [...] Oświecenia ku romantyzmowi”⁸.

Bieżąca sytuacja nie pozostała bez wpływu na zawartość „Dziennika Wileńskiego”, wydawanego w latach 1805–1806 przez Stanisława Jundziłła, Jędrzeja Śniadeckiego i Józefa Kossakowskiego⁹. Jego twórcy postawili sobie za cel – jak w przedmowie do numeru kwietniowego z 1805 r. wyraził się Śniadecki – „upowszechnienie [...] wiadomości tak fizycznych jako i moralnych, którymi się uczona zatrudnia Europa, tudzież uwiadomienie o ważniejszych odmianach, jakie w nich zachodzą”¹⁰, ale w sposób szczególny zależało im – jak czytamy w przedmowie do numeru kwietniowego z 1806 r. – na przygotowaniu, „dla dogodzenia [...] czytelnikom polskim, którzy, w nowej teraz ojczyźnie, w wiadomości tej potrzebować mogą pomocy”, „wypisów z najświeższych autorów wyjętych, które stan aktualny ogromnego rosyjskiego państwa wiernie będą mogły wystawić”¹¹. Prezentacja „ogromnego rosyjskiego państwa” obejmuje „stan polityczno-geograficzny”, czyli podział administracyjny za panowania Piotra I oraz Katarzyny II, Pawła I i Aleksandra I, położenie geograficzne oraz cechy klimatu i przyrody¹², działalność stołecznego towarzystwa ekonomicznego¹³, kontakty handlowe z państwami Azji i Ameryką¹⁴, przebieg wypraw eksploracyjnych¹⁵, wreszcie życie literackie. Wspominając o pierwszej kwestii, czyli

⁷ K. Brodziński, *Myśli o dążeniu polskiej literatury*, [w:] idem, *Pisma estetyczno-krytyczne*, pod red. A. Łuckiego, t. 1, Warszawa 1934, s. 212.

⁸ R. Łużny, *Polsko-rosyjskie związki literackie w pierwszych dziesięcioleciach wieku XIX a tradycje Oświecenia*, [w:] *Spotkania literackie...*, s. 8.

⁹ Por.: „Dziennik Wileński” 1815–1830 (red. K. Kontrym i A. Marcinowski).

¹⁰ J. S. [J. Śniadecki], *Przedmowa*, „Dziennik Wileński” 1805, t. I, nr 1, kwiecień, s. 1.

¹¹ [B.p.], [b.t.], „Dziennik Wileński” 1806, t. V, kwiecień, s. 1.

¹² J.K. [J. Kossakowski], *Stan polityczno-jeograficzny Rosji*, „Dziennik Wileński” 1806, t. V, kwiecień, s. 2–20.

¹³ [B.p.], *Towarzystwo Ekonomiczne Petersburskie*, „Dziennik Wileński” 1806, t. V, czerwiec, s. 268–276.

¹⁴ [B.p.], *O związkach handlowych Rosji z różnymi narodami Azji, mianowicie Chińczykami i Japonami*, „Dziennik Wileński” 1806, t. VI, lipiec, s. 25–51; [B.p.], *Handlowa Rosyjsko-Amerykańska Kompania*, „Dziennik Wileński” 1806, t. VII, listopad, s. 85–99.

¹⁵ X. Jundził [S. Jundził], *Ośmioletnia podróż Jenerała Saryczewa do północno-wschodniej Syberii, na morze lodowate, tudzież na północno-wschodnią część oceanu spokojnego*, „Dziennik Wileński” 1805, t. III, nr 9, grudzień, s. 448–474; 1806, t. IV, nr 10, styczeń, s. 1–24.

sprawach politycznych, należy podkreślić, że periodyk ten – określany jako „literacki i popularnonaukowy”¹⁶ – raczej stronił od nich; „«Dziennik Wileński» otwarcie nawet głosił hasło odwrócenia się od polityki i radził wyłącznie zajmować się pracą kulturalną i naukową” – pisał Jan Kucharzewski¹⁷.

Literaturę rosyjską reprezentuje w „Dzienniku Wileńskim” Nikołaj Karamzin. W numerze czerwcowym z 1806 r. został opublikowany – w przekładzie polskim, ale bez wskazania tłumacza – jego szkic *Podróż z Moskwy do Trojeckiego klasztoru, z niektórymi historycznymi pamiątkami...*¹⁸ (*Исторические воспоминания и замечания на пути к Троице и в сем монастыре*¹⁹). Ważniejsze wydaje się jednak – z kilku powodów – zamieszczenie we wcześniejszym numerze Karamzinowskiego *Panteonu autorów rosyjskich*²⁰ (*Пантеон Россійский Авторов*), stanowiącego, jak wyraził się pisarz w liście do Iwana Dmitrijewa w marcu 1800 r., „noty do portretów autorów rosyjskich”²¹ i wydanego, właśnie jako zbiór portretów z biogramami, przez Płatona Biekietowa w 1802 r.²²; przegląd otwierał legendarny Bojan, a zamykali go poeci osiemnastowieczni, poczynając od Teofana Prokopowicza i Antiocha Kantemira. *Panteon autorów rosyjskich* – zakończony w periodyku wileńskim na nocie o Michaiile Łomonosowie – dawał czytelnikom polskim wyobrażenie nie tylko o przedstawicielach kręgów literackich, ale również działaczach kulturalnych i społecznych; jeśli chodzi o biogramy pisarzy, należy podkreślić, że nie ograniczały się one do suchego wyliczenia ich dokonań: w nocie o Kantemirze – „rosyjskim Juwenalisie” – Karamzin wystąpił z propozycją periodyzacji literatury rosyjskiej XVIII wieku („sposób tłumaczenia się jego [Kantemira – M.D.], jasny i czysty, zaczyna pierwszą rosyjskiego stylu epokę, drugą z nich od Łomonosowa, trzecią od tłumaczeń Słowiańskich Jełagina, czwartą od naszych już czasów liczymy”²³), pisząc natomiast o Łomonosowie, dokonał zestawienia silnych i słabych

¹⁶ Zob.: *Bibliografia prasy polskiej 1661–1831*, oprac. J. Łojek, Warszawa 1965 (poz. 145).

¹⁷ J. Kucharzewski, *Czasopiśmiennictwo polskie wieku XIX w Królestwie, na Litwie i Rusi oraz na emigracji. (Zarys bibliograficzno-historyczny)*, Warszawa 1911, s. 12.

¹⁸ *Podróż z Moskwy do Trojeckiego klasztoru, z niektórymi historycznymi pamiątkami, przez P. Karamzina*, „Dziennik Wileński” 1806, t. V, czerwiec, s. 231–257.

¹⁹ Zob.: Б.п. [Н.М. Карамзин], *Исторические воспоминания и замечания на пути к Троице и в сем монастыре*, „Вестник Европы” 1802, cz. IV, nr 15, s. 207–226; nr 16, s. 287–304; cz. V, nr 17, s. 30–47.

²⁰ *Literatura rosyjska*, „Dziennik Wileński” 1806, t. V, maj, s. 166–178 (nazwisko autora i tytuł utworu zostają wymienione w przedmowie; zob. s. 166–168).

²¹ *Письма Н.М. Карамзина к И.И. Дмитриеву*, pod red. Я. Грота и П. Пекарского, Санкт-Петербург 1866, s. 115.

²² Por.: Б.п. [Н.М. Карамзин], *Пантеон русских авторов*, „Вестник Европы” 1802, cz. V, nr 20, s. 285–291.

²³ *Literatura rosyjska*, „Dziennik Wileński” 1806, t. V, maj, s. 172.

stron jego pisarstwa („w Epopei mniej był mocnym; Tragedie pisał tylko na rozkaz dworu; ale nikt jeszcze z nim się w Odach nie zrównał”²⁴). Nie mniej istotna niż sam *Panteon autorów rosyjskich* wydaje się w „Dzienniku Wileńskim” poprzedzająca go przedmowa Józefa Kossakowskiego, rzucająca światło na twórcę publikowanego dzieła i jego epokę. Czasy współczesne zostają przedstawione jako okres największego rozkwitu literatury rosyjskiej: „wiek ALEXANDRA dla Rosji będzie w dziejach świata jedną z wiekopomnych owych epok, które Grecja w Peryklesie, Rzym w Augustie, Włochy w Medyceuszach, Francja w Ludwiku XIV, a Polska w Zygmuntach znalazła”²⁵; teraz właśnie – korzystając ze „zniesienia krępującej rozum Cenzury” (a w rzeczywistości, jak wiadomo, jedynie jej złagodzenia) – „pióro biorą na nowo pisarze, i olbrzymim postępując krokiem z narodami dawniej oświeconymi ubiegać nie lękają się w zawody”²⁶. Poza Karamzinem wymieniony zostaje Michaił Chieraskow. Przytoczone słowa o szczytowych okresach w dziejach literatur europejskich znajdują rozwinięcie w „Dzienniku Wileńskim” nie tylko w Karamzinowskim *Panteonie autorów rosyjskich*: zawiera się w nich bowiem zapowiedź serii artykułów na temat pisarstwa rodzimego, *O literaturze polskiej, mianowicie czasów Zygmunto-wskich to jest złotego wieku pisarzy*²⁷. Związków można doszukiwać się zresztą nie tylko między tymi dwiema pozycjami. Nie sposób nie skojarzyć ze sobą opisu Bojana z *Panteonu autorów rosyjskich* i *Wykładu nowego mniemania względem poematów Iliady i Odysei Homero-wi przypisywanych* Godfryda Ernesta Groddecka, rzucającego światło na pracę F.A. Wolfa *Prolegomena ad Homerum* (1795)²⁸; przełom XVIII i XIX stulecia to przecież czas zainteresowania szeroko rozumianymi starożytnościami, rozwoju pasji kolekcjonerskich i działalności popularyzatorskiej, wreszcie pierwszych prób naukowego opracowania odnalezionych zabytków. Nie sposób nie dostrzec też skłonności twórców „Dziennika Wileńskiego” do zamieszczania publikacji o charakterze porównawczym; przedmiotem porównania stają się przy tym nie tylko poszczególne literatury narodowe, ale także, dla przykładu, stan oświaty czy armii w krajach

²⁴ Ibidem, s. 177–178.

²⁵ Ibidem, s. 166.

²⁶ Ibidem.

²⁷ [B.p.], *O literaturze polskiej, mianowicie czasów Zygmunto-wskich...*, „Dziennik Wileński” 1806, t. VI, lipiec, s. 1–24; sierpień, s. 136–161; t. VII, październik, s. 35–61; grudzień, s. 194–226.

²⁸ [G.E.] Groddeck, *Wykład nowego mniemania względem poematów Iliady i Odysei Homero-wi przypisywanych*, „Dziennik Wileński” 1805, t. I, nr 3, czerwiec, s. 66–82; t. II, nr 4, lipiec, s. 35–48.

europijskich²⁹. Jak widać, sformułowane w przedmowie cele udało się zrealizować redaktorom „Dziennika Wileńskiego” wręcz z nadatkiem.

W polskich periodykach początku XIX stulecia rzuca się w oczy – jak wyraziście obrazuje to „Dziennik Wileński” – różnorodność materiałów związanych tematycznie z Rosją. Podobnie rzecz ma się z materiałami „polskimi” w periodykach rosyjskich. Ta różnorodność zmusza badaczy do podjęcia próby systematyzacji tego rodzaju pozycji, wyodrębnienia wśród nich przynajmniej podstawowych grup. Odpowiedź na pytanie, w jaki sposób podział ten przeprowadzić, zdaje się być zawarta często w samej strukturze czasopism, w wyodrębnionych w nich działach. Jednym ze źródeł inspiracji może stać się pismo „Улей”, składające się z pięciu działów, spośród których najważniejszą rolę odgrywają trzy: przywołany wcześniej „literacki” oraz „biograficzno-bibliograficzny” i „historyczny”³⁰. Szczególnie znaczący wydaje się drugi z nich, zawierający, jak zostało to określone w przedmowie do pisma, „wiadomości o życiu i pracach pisarzy rosyjskich i polskich”³¹. Taką „wiadomość o pisarzach” stanowił właśnie Karamzinowski *Panteon autorów rosyjskich*, który nie był zresztą, jak należy podkreślić, pierwszą tego rodzaju pozycją na gruncie rosyjskim: wcześniej podobne próby podejmowali Chieraskow oraz Nikołaj Nowikow (o „dziele P. Nowikowa” i jego „naśladownictwach i uzupełnieniach” mowa jest w przedmowie do pisma „Улей”³²), później zaś podjął ją J. Bołchowitinow (jego „słownik historyczny pisarzy rosyjskich” publikowało w częściach pismo „Друг просвещения” w latach 1805–1806)³³. Przedmiotem omówienia w dalszej części szkicu staną się właśnie dwie pozycje o podobnym – „przeglądowym” – charakterze, zamieszczone – pierwsza – w czasopiśmie polskim oraz – druga – w piśmie rosyjskim.

Z obszernym – podzielonym na części – przeglądem historycznym piśmiennictwa rosyjskiego mamy do czynienia w „Zabawach Przyjemnych i Pożytecznych” Cypriana Godebskiego i Ksawerego Kosseckiego, wydawanych w Warszawie w latach 1804–1806. Tytułem, a także – zgodnie z zapowiedzią w przedmowie – programem nawiązują one do czołowego periodyku literackiego doby stanisławowskiej, „Zabaw Przyjemnych i Pożytecznych” J. Albertrandiego

²⁹ [B.p.], *Wiadomość o Instytutach dla Głuchoniemych w rozmaitych Europy Krajach*, „Dziennik Wileński” 1805, t. II, nr 4, lipiec, s. 61–74; [J. K.], *Rys charakterystyczny francuskiego, austriackiego i rosyjskiego żołnierza*, „Dziennik Wileński” 1806, kwiecień, s. 33–49.

³⁰ Dwoma pozostałymi są „O oświacie publicznej” i „Różności”.

³¹ В. Анастасевич, op. cit., s. 4.

³² Ibidem.

³³ Zob.: *Возникновение русской науки о литературе*, pod red. П.А. Николаева, Москва 1975, s. 106–114, 225–230.

i A. Naruszewicza z lat 1770–1777. Główne miejsce w przeglądzie – zatytułowanym *Literatura rosyjska* i opublikowanym w dziale „O literaturze zagranicznej” – zajmują części zamieszczone w drugim i trzecim tomie pisma. W odróżnieniu od części z tomu pierwszego – stanowiącej, jak czytamy, jedynie „krótką wzmiankę o literaturze rosyjskiej, czyli raczej o uczonych płodach, wyszłych za teraźniejszego panowania”³⁴ – zawierają one zarys dziejów piśmiennictwa od czasów najdawniejszych, przez epokę Piotra I, do panowania Katarzyny II oraz Aleksandra I. Przedmiotem zainteresowania stają się przy tym nie tylko dzieła literackie, ale również prace z zakresu historii, filozofii, medycyny, matematyki, przyrodoznawstwa oraz nauk społecznych. Wśród wymienionych dyscyplin najslabiej rozwinęła się w Rosji filozofia; gdyby nie tłumaczenia, nader skromnie prezentowałyby się też stan piśmiennictwa reprezentującego pozostałe dziedziny. Przegląd dziejów literatury rosyjskiej rozpoczyna się od stwierdzenia, że „Muzy nie ukazały się w tym kraju aż za panowania Piotra I”³⁵, dalej zaś czytamy: „pierwszym rymotwórcą był Triediakowski”, naśladowca Pindara, „po nim wslawili się Łomonosow i Sumarokow”, spośród których pierwszy „wydoskonalił język rosyjski i nadał mu prawidła”, a jego ody „są uważane za klasyczne”, drugi z kolei zapisał się jako poeta wszechstronny, który „rozpoczął swój zawód uczony od piosnek miłosnych”, później „doświadczał tonu każdego pienia, począwszy od multanki pasterskiej, aż do Trąby Homera”, by wslawić się najbardziej „zbogaceniem Teatru narodowego pierwotnymi sztukami”³⁶. Michaił Chieraskow, którego poematy *Rosjada*, *Bitwa czesmeńska* i *Władimir* „są dotąd czytane, i zapewne w późne czasy odczytywać je będą”, Gawriił Dierżawin, który „nie ma sobie równego w Rosji i słusznie za granicą i w kraju Horacym Rosyjskim [został – M.D.] nazwany”, a także Nikołaj Karamzin, teraz bardziej uczony niż poeta, Iwan Dmitrijew, którego zbiór *I moje bagatele* „mało ustępuje w przyjemności i wdzięku rymom Karamzina”, mistrz „lekkiej poezji” Iwan Kryłow, dramatopisarze Jakow Kniaźnin i Nikołaj Nikolew – oto kilku wymienionych tutaj rosyjskich „poetów dzisiejszych”³⁷. Jak widać, są wśród nich przedstawiciele nie tylko różnych typów pisarstwa, ale także pokoleń: od „starca” Chieraskowa³⁸, obecnego na scenie literackiej nieprzerwanie od ponad półwiecza, do twórców, którzy znaleźli się na niej w ciągu ostatnich lat.

³⁴ [B.p.], *Literatura rosyjska*, „Zabawy Przyjemne i Pożyteczne” 1804, t. II, s. 23.

³⁵ Ibidem, s. 32.

³⁶ Ibidem, s. 32–34.

³⁷ [B.p.], *Dalszy ciąg Literatury Rosyjskiej*, „Zabawy Przyjemne i Pożyteczne” 1804, t. III, s. 33–34, 35, 36, 37.

³⁸ Ibidem, s. 33.

Poza podstawowymi danymi o autorach – czasem zawartymi w jednym zdaniu, kiedy indziej rozrastającymi do rozmiarów całej noty – czytelnicy „Zabaw Przyjemnych i Pożytecznych” otrzymywali jeszcze jedną informację o nich, natury, można rzec nieco na wyrost, „bibliograficznej”. Mowa jest o tym mianowicie, że część z nich zamieszcza obecnie swoje utwory w czasopiśmie „Вестник Европы” (nazywanym tutaj „Głoscicielem”), założonym w 1802 r. przez Nikołaja Karamzina, w 1804 przejętym przez Pankratija Sumarokowa, zaś od 1805 r. – z przerwami – kierowanym przez Michaiła Kaczenowskiego: chodzi o Chieraskowa i jego „hymn dzięku” dla Cesarza, a także Wasilija Puszkina, który zamieścił tam „wiele przyjemnych Bajek”, odznaczających się „łatwością rymowania, trafnością wyrazów i myśli”, oraz Władimira Izmałowa publikującego „różne piękne wiersze”³⁹; podawane informacje są, jak widać, bardzo ogólnikowe, ale wystarczają do zidentyfikowania większości pozycji⁴⁰. Za najsłabsze ogniwo literatury współczesnej zostaje uznana dramaturgia: „pomimo tych Poetów” – nie tylko Książka czy Nikolewa, ale także Nikołaja Iljina z jego *Liza, czyli Triumfem wdzięczności* (*Лиза, или Торжество благодарности*, 1802) – „teatr rosyjski niewiele zubożonym został”, niepodzielnie panują bowiem w tej dziedzinie „przekłady z obcych Pisarzów, najwięcej niemieckich, między którymi Kotzebue największą liczbę trudni tłumaczy”⁴¹.

„Powiedziawszy nieco o literaturze i naukach, spodziewamy się sprawić większe ukontentowanie czytelnikom przytaczając wypisy z Podróżów, wewnątrz robionych kraju” – oto jak zaczyna się ostatni fragment części z tomu trzeciego, poświęcony w całości podróżopisarstwu, w którym, jak czytamy, „wstawili się Sumarokow, Izmałow i Pallas”⁴². Ci trzej twórcy – wymienieni w jednym ciągu – reprezentują w istocie różne typy literatury podróżniczej: jeśli *Podróż po całym Krymie i Besarabii w 1799 roku...* (wyd. 1800) Pawła Sumarokowa oraz *Podróż do południowej Rosji* (*Путешествие в полуденную Россию*, wyd. 1800–1802 i 1805) Władimira Izmałowa reprezentują typ „podróży lite-

³⁹ Ibidem, s. 34, 37.

⁴⁰ Chodzi o: M. X. [М. Херасков], *В изъявление всеподданнической благодарности за полученную Высочайшую Милость 1802 года*, „Вестник Европы” 1803, cz. VII, nr 2, s. 100–102; В. Измаилов, *Стихи к портрету творца Душеньки*, „Вестник Европы” 1803, cz. VIII, nr 7, s. 226. Utworów Wasilija Puszkina – nie tylko bajek – jest znacznie więcej, zob. np.: В. Пушкин, *К Л**, *на смерть подруги его. (Подражание Горацию)*, „Вестник Европы” 1802, cz. IV, nr 13, s. 51–52; В. Пушкин, *Старой лев и звери. Басня*, „Вестник Европы” 1802, cz. V, nr 19, s. 187–188; В. Пушкин, *Голубка и бабочка. Басня, посвящаемая милой сестре моей Е.Л.*, „Вестник Европы” 1803, cz. VII, nr 3, s. 226–227; В. Пушкин, *Эпитафия Ипполиту Богдановичу*, „Вестник Европы” 1803, cz. VIII, nr 7, s. 226.

⁴¹ [В.р.], *Dalszy ciąg Literatury Rosyjskiej*, „Zabawy Przyjemne i Pożyteczne” 1804, t. III, s. 38.

⁴² Ibidem, s. 40.

rackiej”, to dzieła Piotra Simona Pallas’a są przykładami „podróży dokumentarnych”, w których autor – podróżnik-naturalista – opisywał rezultaty swoich prac badawczych na wschodnich i południowych ziemiach Rosji. Szerszego omówienia doczekał się na łamach pisma jedynie utwór Izmajłowa, nazwany *Podróżą przez Ruś południową w listach zawartą*; do tego było to omówienie akcentujące wyłącznie jego wartość poznawczą, nastawione na odtworzenie – dość drobiazgowo – trasy przejazdu narratora-podróźnika⁴³. Krótka wzmianka o stylu prozy Izmajłowa pojawia się jedynie w części z pierwszego tomu pisma; mowa jest tam również m.in. o Iljinie oraz Iwanie Chemniczerze⁴⁴.

Ostatnia część przeglądu – w tomie piątym „Zabaw Przyjemnych i Pożytecznych” – poświęcona jest w całości Aleksiejowi Musinowi-Puszkinowi i *Słowu o wyprawie Igora*⁴⁵. Sposób komentowania utworu – nie tylko zresztą komentowania, gdyż pewne jego fragmenty zostają przetłumaczone, a dopełnieniem całości staje się zamieszczony przez Cypriana Godebskiego w dziele „Poezja” *Żal Eufrozyny Jarosławny po mężu swoim Igorze*⁴⁶ – jest charakterystyczny dla pierwszej połowy XIX wieku, czasu sporów nad jego autentycznością i porównywania z *Pieśniami Osjana*⁴⁷.

I drugi przykład, tym razem dotyczący literatury polskiej i zamieszczony w piśmie rosyjskim. Jest nim czwarta część dzieła Ignacego Krasickiego *O rymotwórstwie i rymotwórcach*, opublikowana – pod tytułem *O polskich rymotwórcach – w czasopiśmie „Улей”* w 1811 r.⁴⁸ Nad dziełem tym – pomyślanym jako przegląd dziejów literatur europejskich (starogreckiej, łacińskiej, polskiej, włoskiej, francuskiej, niemieckiej, angielskiej i hiszpańskiej, a nadto tzw. literatur „wschodnich”), poprzedzony wstępem teoretycznym – Krasicki pracował w latach 1793–1799⁴⁹; jego fragmenty (nie odnoszące się jednak do literatury polskiej) zamieszczał w redagowanej przez siebie gazecie „Co tydzień” w 1798 r.⁵⁰, całość znalazła się w zbiorze jego dzieł wydanym przez Franciszka Ksawerego

⁴³ Zob.: ibidem, s. 40–46.

⁴⁴ [B.p.], *Literatura rosyjska*, „Zabawy Przyjemne i Pożyteczne” 1803, t. I, s. 21–25 (nagłówek „O literaturze zagranicznej. Z Dzienników JP. Kotzebue”).

⁴⁵ [B.p.], *Ciąg dalszy Literatury Rosyjskiej*, „Zabawy Przyjemne i Pożyteczne” 1806, t. V, s. 70–91. Zob. też: *Dzieła wierszem i prozą Cypryana Godebskiego*, cz. 2, Warszawa 1821, s. 308–323.

⁴⁶ [B.p.], *Żal Eufrozyny Jarosławny po mężu swoim Igorze*, „Zabawy Przyjemne i Pożyteczne” 1806, t. V, s. 97–102. Zob. też: *Dzieła wierszem i prozą Cypryana Godebskiego...*, s. 324–330.

⁴⁷ Por.: A. Obrębska-Jabłońska, *Słowo o wyprawie Igora*, Wrocław 1952, s. 4–10.

⁴⁸ [И. Красицки], *О Польских Стихотворцах. (Сокращенное известие из Красицкого)*, „Улей” 1811, cz. 1, nr 3, s. 178–191; nr 4, s. 263–271; nr 5, s. 340–343.

⁴⁹ Zob.: M. Piszczkowski, *Ignacy Krasicki. Monografia literacka*, Kraków 1975, s. 470.

⁵⁰ Por.: J. Gawalkiewicz, *Krasicki w czasopiśmie „Co tydzień”*, „Pamiętnik Literacki” 1952, r. XLIII, z. 3–4, s. 867–893.

Dmochowskiego w 1803 r.⁵¹ Czytelnik pisma „Улей” miał możliwość zapoznania się z sylwetkami czterdziestu polskich twórców, poczynając od (w numerze trzecim) Andrzeja Krzyckiego, Jana Dantyszka, Klemensa Janickiego, a także – rzecz oczywista – Mikołaja Reja i Jana Kochanowskiego, przez (w numerze czwartym) Szymona Szymonowica, Macieja Kazimierza Sarbiewskiego i Jana Andrzeja Morsztyna, a skończywszy (w numerze piątym) na Stanisławie Konarskim, Elżbiecie Drużbackiej, Wacławie Rzewuskim i Onufrym Korytyńskim, a także (w pierwszym z wymienionych numerów) zarysem najdawniejszych dzieł piśmiennictwa polskiego; całość zamyka uwaga wydawcy o tym, że Krasicki zakończył swój przegląd na Adamie Naruszewiczu, tu natomiast nota o nim została pominięta ze względu na zamieszczenie artykułu o poecie w pierwszym numerze pisma⁵². Zgodnie z zapowiedzią w podtytule, poszczególne fragmenty dzieła Krasickiego zostały podane w postaci okrojonej, ale jednocześnie widzimy w nich też pewne uzupełnienia, wprowadzone z myślą o nowym – rosyjskim – czytelniku; dobrze pokazuje to opis najstarszych zabytków piśmiennictwa polskiego, rozpoczynający się od wzmianki o *Bogurodzicy*: nie znalazł się w nim tekst pieśni w tłumaczeniu łacińskim Sarbiewskiego *Diva per latas celebrata terras...*, ale za to pojawił się przekład rosyjski pierwszego wersu *Epitafium Bolesława Chrobrego (Hic lacet in tumba princeps, gloriosa columba...)*, jako jedyne zresztą zacytowanego w piśmie Anastasiewicza. Najobszerniejsza i zapewne najciekawsza dla czytelnika (nie tylko rosyjskiego) była nota o Kochanowskim, napisana przez Krasickiego, jak zauważa Janina Wieczerska, „na podstawie osobistego obcowania ze spuścizną liryczną poety”, czego dowodem są „liczne cytaty i wyczerpujący spis dzieł”⁵³. Szerszego komentarza wymaga pominięcie przez Krasickiego biogramów twórców współczesnych; w opinii tej samej badaczki, zwrócenie się do „najdawniejszych zabytków poezji polskiej, włączenie do jej historii poetów-humanistów, poprzedników Kochanowskiego” i pominięcie, dla przykładu, bujnie rozwijającego się współcześnie dramatu wiąże autora *O rymotwórstwie i rymotwórcach* ze „zbierackimi tendencjami Towarzystwa Przyjaciół Nauk”, a także, szerzej, stanowi „wyraz dążenia części tego pokolenia [...] do jakiegoś «zabalsamowania» pamiątek czasów niepodległości”⁵⁴. Z brakiem tym – będącym, jak widać, świadomym posunięciem autora

⁵¹ *Dzieła Ignacego Krasickiego. Edycja nowa i zupełna przez Franciszka Dmochowskiego*, t. III, Warszawa 1803, ss. 495.

⁵² Zob.: [Б.п.], *Адам Нарушевич*, „Улей” 1811, cz. I, nr 1, s. 29–32.

⁵³ J. Wieczerska, „*O rymotwórstwie i rymotwórcach*” Ignacego Krasickiego, „Pamiętnik Literacki” 1962, r. LIII, z. 2, s. 380–381.

⁵⁴ *Ibidem*, s. 382.

– twórcy pisma „Улей” dali sobie zresztą znakomicie radę, wprowadzając na jego łamy całą plejadę twórców współczesnych. Wiersze Franciszka Karpińskiego⁵⁵ (ciąg dalszy komentarza redakcyjnego kończącego przegląd Krasickiego nieprzypadkowo brzmi: „z pisarzy nowszych wślawili się: Karpiński, Trembecki, Niemcewicz, Dmochowski, Osiński, Chomiński i inni”⁵⁶), nota o Cyprianie Godebskim⁵⁷, a także bajki Krasickiego⁵⁸ i nota o nim⁵⁹ – to tylko wybrane *polonica* z czasopisma „Улей”, pisma, jak widać, prawdziwie „polonoznawczego”⁶⁰.

Powyższe rozważania skłaniają do sformułowania wniosków dwojakiego rodzaju. Pierwsze dotyczą badanego materiału, drugie zaś – przyjętej perspektywy badawczej.

Z wyodrębnionymi „typami” *poloniców* (w czasopismach rosyjskich) i *ros-siców* (w pismach polskich) spotykamy się nie tylko na początku XIX wieku, ale także wcześniej (w drugiej połowie stulecia XVIII) i później. Jak nietrudno się domyślić, materiał osiemnastowieczny jest znacznie skromniejszy od dziewiętnastowiecznego, rzadziej też stawał się przedmiotem badań; „tłumaczenia z literatury rosyjskiej [...] są zjawiskiem nowym, nie spotykanym w czasach stanisławowskich” – pisała Zofia Sinko w pracy o czasopismach polskich pierwszych trzech dziesięcioleci XIX wieku⁶¹, a jest to uwaga dotycząca tylko jednego gruntu narodowego (polskiego) i jednego „typu” publikacji (przekłady utworów literackich). Właśnie z racji tego, że jest to materiał skromniejszy i mniej znany, warto podać przykłady takich pozycji z osiemnastowiecznych periodyków rosyjskich i polskich. Czasopisma rosyjskie może reprezentować „Трудолюбивый муравей” Wasilija Rubana z 1771 r., w którym natrafiamy na określone jako „przełożone z polskiego” *Wiadomości polskich historyków o Wołoszczyźnie i Mołdawii, niegdyś znajdujących się we władaniu polskim*⁶². Wśród pism polskich wysuwają się na plan pierwszy „Zabawy Przyjemne i Pożyteczne” Albertrandiego i Naruszewicza, na łamach których w 1772 r. ukazał się sporządzony przez Albertrandiego prozatorki przekład satyry VI Antiocha Kantemira (*О истинном*

⁵⁵ Nr.: Ф. Карпинский, *На водопад, по образу Боклюжского, и дом во вкусе Готтичском устроенный под Белостоком*, „Улей” 1811, cz. 2, nr 11, s. 341–344 (*Na Wokluz, wody i dom Gotski pod Białymstokiem*).

⁵⁶ [И. Красицкий], *О Польских Стихотворцах*, „Улей” 1811, cz. 1, nr 5, s. 343.

⁵⁷ [Б.п.], *Киприан Годабский*, „Улей” 1811, cz. 1, nr 6, s. 416–418.

⁵⁸ Nr.: *Вступление к басням Красицкого*, пер. И. Кульматицкий „Улей” 1811, cz. 1, nr 5, s. 397–398 (*Wstęp do bajek*).

⁵⁹ [Б.п.], *Иенатий Красицкий*, „Улей” 1811, cz. 1, nr 2, s. 115–118.

⁶⁰ A. Dworski, op. cit., s. 174.

⁶¹ Z. Sinko, *Proza fabularna w czasopismach polskich 1801–1830*, Wrocław etc. 1988, s. 10.

⁶² [Б.п.], *Известия Польских Историков о Валахии и Молдавии, бывших некогда во владении Польском*, „Трудолюбивый муравей” 1771, nr 7, s. 49–54.

блаженстве, 1738), nazwany *Trudy ludzkiego życia*⁶³; „ponieważ polski przekład jest związany genetycznie z francuskim wydaniem z 1750 r., można przypuścić, że polski tłumacz nie miał nawet w rękę księgi satyr Kantemira; rzecz w tym zapewne, że satyra szósta, jako najbardziej horacjańska z ducha, została przedrukowana w wersji, która pojawiła się właśnie w 1750 r. w majowym numerze wydawanego w Berlinie francuskojęzycznego czasopisma „Parnaska Pszczoła” [„L’Abeille du Parnasse” – M.D.] – rok później w lipskim piśmie redagowanym przez Johanna Christopha Gottscheda [„Das Neuste aus der anmuthigen Gelehrsamkeit” – M.D.] opublikowano tłumaczenie niemieckie” – oto jak streścił drogę Kantemirowskiej satyry do polskiego periodyku Siergiej Nikołajew⁶⁴. Droga ta skłania do postawienia pytania o źródła pochodzenia materiałów związanych w ten czy inny sposób z Rosją w pismach polskich. Okazuje się więc, iż trafiały one często właśnie z periodyków zachodnich; potwierdza to choćby *Wiadomość o Kalbukach* z „Dziennika Wileńskiego”, „wyjęta” – jak czytamy w przypisie – z „dziennika paryskiego *Archives Litteraires*”⁶⁵; „Archives Litteraires” to także źródło wielu materiałów zamieszczanych w czasopiśmie rosyjskich. Studia nad czasopismami jako źródłem do dziejów polsko-rosyjskich związków literackich muszą objąć też niekiedy pisma zachodnio-europejskie.

Za dość powszechną trzeba uznać wciąż tendencję badaczy sięgających z tych czy innych powodów po materiały czasopiśmiennicze do ograniczania zainteresowania do poszczególnych pojawiających się w nich pozycji, traktowania każdej z nich w sposób wyizolowany. Tymczasem wiele nowego może wnieść rozszerzenie pola widzenia na samo czasopismo jako, jak było to sygnalizowane na wstępie, pewną całość, realizującą określone założenia i zorganizowaną według jakiegoś zamysłu. Takie podejście otwiera możliwość dostrzeżenia – jak pokazuje to przykład „Dziennika Wileńskiego” – roli danej pozycji w realizacji założeń programowych pisma oraz jej związku z pozostałymi tekstami w nim zamieszczonymi⁶⁶. Owocne może okazać się też wyjście poza to jedno pismo ku całości – a przynajmniej pewnej części – produkcji czasopiśmienniczej

⁶³ *Trudy ludzkiego życia. Satyra z książęcą Kantymira*, „Zabawy Przyjemne i Pożyteczne” 1772, t. VII, cz. 1, s. 156–167. Por.: E. Aleksandrowska, „Zabawy Przyjemne i Pożyteczne” 1770–1777. *Monografia bibliograficzna*, Warszawa 1999, s. 33.

⁶⁴ S.I. Nikołajew, *Od Kochanowskiego do Mickiewicza. Szkice z historii polsko-rosyjskich związków literackich XVII–XIX wieku*, tłum. J. Głazewski, Warszawa 2007, s. 215.

⁶⁵ *Wiadomość o Kalbukach, wyjęta z postrzeżeń przez pewnego podróżopisarza w ciągu 1802 i 1803 roku w ich kraju uczynionych*, „Dziennik Wileński” 1805, t. II, nr 6, wrzesień, s. 173–195; t. III, nr 7, październik, s. 264–279; nr 8, listopad, s. 382–400.

⁶⁶ Por.: A. Kempa, *Programy redakcyjne i dążności polskiej prasy literackiej w I ćwierćwieczu XIX wieku*, „Prace Polonistyczne”, seria XVII, Wrocław 1971, s. 147–164.

danej epoki. Takie – szerokie – spojrzenie staje się niezbędne w szczególności w studiach nad wypowiedziami polemicznymi, z którymi również stykamy się w przywołanych wyżej periodykach. Osobnego rozpatrzenia – a teraz jedynie odnotowania – wymaga polemika „Dziennika Wileńskiego” z petersburskim piśmie „Северный вестник”, wydawanym przez Iwana Martynowa w latach 1804–1805⁶⁷. Skoro zaś mowa jest o całości produkcji czasopiśmienniczej, należy podkreślić, że przedmiotem zainteresowania winny stać się też rosyjskie periodyki prowincjonalne; na „przekład z polskiego” natrafiamy w piśmie Grigorija Zielnickiego „Урания”, wychodzącym w Kałudze w 1804 r.⁶⁸ Jednym słowem, żadną miarą nie da się „prowadzić sensownych badań historycznoliterackich bez oparcia się o różnorodny i bogaty materiał zawarty w czasopiśmiennictwie”⁶⁹.

Bez względu na to jednak, co zostanie poddane rozpatrzeniu oraz jaka perspektywa będzie przyjęta, należy pamiętać, że działania badawcze nie powinny sprowadzać się do samego zebrania materiału egzemplifikacyjnego⁷⁰. Jeżeli zaś prostej konstatacji faktów towarzyszy próba analizy i oceny, otwiera się, jak pisał Krzysztof Cieślik, perspektywa „sprawdzenia, czasem skorygowania obrazu życia intelektualnego epoki, [...] charakteryzowania twórczości pisarzy, dziś zapomnianych, a współtworzących klimat intelektualny minionych czasów, pokazania rodzenia się idei i kolizji mentalnych”⁷¹.

Резюме

Журналы как источник знаний об истории польско-русских литературных и культурных связях (избранные примеры начала XIX века)

Начало XIX века – время стремительного развития польско-русских связей в журналистике (раньше см. напр. „Трудолюбивый муравей” 1771 г., „Zabawy Przyjemne i Pożyteczne” 1772 г.). В польской журналистике главное место занимают с этой точки зрения „Dziennik Wileński” (1805–1806) С. Юндзилла, Е. Снядецкого и Ю. Коссаковского,

⁶⁷ Zob.: [B.p.], *Ostrzeżenie*, „Dziennik Wileński” 1805, t. I, nr 3, czerwiec, s. 108.

⁶⁸ Zob.: [B.p.], [б.н.], „Урания” 1804, вторая четверть, s. 154–159 (dział „Смесь”). Por.: R. Łużny, „Historia” Ignacego Krasickiego po rosyjsku. (*Z dziejów powiązań kulturalnych polsko-rosyjskich okresu Oświecenia*), „Slavia Orientalis” 1960, nr 2, s. 329–342.

⁶⁹ J. Trzynałowski, *W sprawie czasopiśmiennictwa polskiego do r. 1840 (notatka informacyjna)*, „Prace Polonistyczne”, seria VIII, Wrocław – Łódź 1950, s. 137.

⁷⁰ Por.: И.М. Толстых, *Русско-польские связи в журналистике первой половины XIX века*, [w:] *Типология журналистики. Вопросы методологии и истории*, под ред. Е.А. Корнилова, Ростов-на-Дону 1987, s. 77–84.

⁷¹ K. Cieślik, *Kultura polska w czasopismach wczesnego symbolizmu rosyjskiego*, [w:] *Metodologiczne problemy historii badań nad polsko-rosyjskimi związkami literackimi*, pod red. E. Kucharskiej, Szczecin 1986, s. 139.

а также „Zabawy Przyjemne i Pożyteczne” (Варшава, 1804–1806) Ц. Гodeбского и К. Коссецкого, в русской журналистике – „Улей” (Санкт-Петербург, 1811–1812) В. Анастасевича. В журнале „Dziennik Wileński” печатались произведения Н.М. Карамзина (напр. *Пантеон Российских Авторов*), в журнале „Zabawy Przyjemne i Pożyteczne” был опубликован цикл статей об истории русской литературы, в журнале „Улей” печатались сочинения, напр. И. Красицкого (*О польских стихотворцах*).

Summary

*Periodicals as a source of the Polish-Russian literary and cultural relations
(selected examples from the early 19th century)*

The beginning of the 19th century is the period of a gradual development of the Polish-Russian relations in the area of the periodical press (earlier see for instance: „Trudolubivij muravej”, 1771; „Zabawy Przyjemne i Pożyteczne”, 1772). Ranking highest in the Polish periodical press from that viewpoint is „Dziennik Wileński” (1805–1806) issued by S. Jundziłł, J. Śniadecki and J. Kossakowski, and „Zabawy Przyjemne i Pożyteczne” (Warszawa, 1804–1806) issued by C. Godebski and K. Kossecki, while in the Russian periodical press – „Улей” (Sankt-Petersburg, 1811–1812) issued by V. Anastasyevic. In „Dziennik Wileński” N. Karamzin’s compositions were published (among others *Pantheon of Russian Authors*), in „Zabawy Przyjemne i Pożyteczne” – a series of articles on the history of the Russian literature, in „Улей” – among others I. Krasicki’s compositions (*About Polish Poets*).